

DLA doktori értekezés tézisei

Salamon Soma

Interetnikus és areális kapcsolatok Bartók Béla

1914-es Maros-Torda megyei gyűjtésének

furulyaanyagában

Témavezető: Pávai István, PhD

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti

tanulmányok besorolású doktori iskola

Budapest

2021

I. A kutatás előzményei

A fősodró magyar népzene kutatás az évszázados együttélés és interakció nyomán kialakult jelenségként tekint a Kárpát-medence népeinek zenei hagyományaira. Ennek eredményeképpen népzene kutatóink a kezdetektől fogva kiemelt figyelmet fordítanak a szomszédos etnikumok hagyományos zenéjének kölcsönhatására a magyarság népzenejével. E kapcsolatokat elsőként Bartók Béla vizsgálta tudományos alaposággal. Interetnikus kutatómunkája, az egyes népek repertoárjának feltérképezése közben mindvégig a tudományos objektivitásra törekedett. Megállapításait mindig részletes vizsgálatra, analitikus és rendszerező munkájára alapozta, hipotéziseit etnikai, vagy politikai szempontok helyett a zenei elemzés eredményeinek megfelelően – ám azok mellett néprajzi és kulturális antropológiai tényezőket is figyelembe véve – állította fel. Mindezek fényében megalapozatlannak tekinthetőek azok a Bartók-életművel kapcsolatos tájékozatlanságból fakadó inszINUÁCIÓK, melyek elemző és rendszerező tevékenységét a nacionalizmus ethosának jegyében végzett áltudománynak tartják. Bartók interetnikus szemléletéről adnak tanúbizonyságot egyebek mellett *Népzene és nacionalizmus*, *Faji tisztaság a népzeneben*, *Népzene és a szomszéd népek népzeneje* című írásai, a román gyűjtéseit közreadó *Rumanian Folk Music* első kötetének bevezetőjében a hangszeres zene etnikai

kölcsönhatásairól is szót ejt. Lajtha László az erdélyi Szépkenyereszentmárton népzenejének feltérképezését Bartók útmutatását követve végzi. *Szépkenyereszentmártoni gyűjtés* címet viselő, 1954-ben közölt monográfiájának bevezetőjében ismerteti a magyarok és románok által egyaránt lakott településen végzett interetnikus kutatásának módszertanát. Kutatásában Lajtha kiemelt figyelmet szentel a hagyományos közösségen belüli zenei kölcsönhatás vizsgálatának, részletes interjúkat készít a tánczenét szolgáltató cigánymuzsikusokkal, a magyar és a román adatközlőkkel egyaránt. A 20. század későbbi évtizedeiben Martin György a néptánc kutatás, Pávai István az erdélyi hangszeres tánczene vonatkozásában hangsúlyozza az interetnikus hatások jelentőségét. Több mint egy évszázad gyűjtött állománya és módszertani anyaga áll tehát rendelkezésünkre, s időszerű a hazai népzene kutatás interetnikus szemléletet megalapozó Bartók Béla kölcsönhatások szempontjából talán legérdekesebb gyűjtési anyagának hangszeres dallamait, 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtőútjának furulyaanyagát tanulmányozni, s e kapcsolatokat a lehető legmélyrehatóbban feltárni.

II. A kutatáshoz felhasznált forrásanyag.

Mivel jelen dolgozat témája az 1914-es gyűjtés anyagán belüli kapcsolatok feltárása, a gyűjtőterületen végzett későbbi zenei kutatásokat csak akkor veszem számításba, ha az épp tárgyalt jelenség

magyarázata megköveteli. Az általam használt forrásanyag nagy része ugyan 1914 után keletkezett, ám retrospektív munkákból áll, melyekre bizalommal támaszkodhatunk a Maros-Torda megyei gyűjtőút történéseinek értelmezésénél, az ott rögzített dallamanyag vizsgálatánál. Értekezésem legfontosabb forrásmunkája a Bartók román gyűjtéseit összegző posztumusz kiadású, angol nyelven megjelent, *Rumanian Folk Music* címet viselő nagymonográfia első, a hangszeres dallamokat tartalmazó kötete. A Nyárad menti magyar hangszeres anyagot Tari Lujza *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése* című könyvében adja közre, melyre munkám során szintúgy számos alkalommal hivatkozom. Seprődi János *A székely táncokról* címet viselő monográfiájában az udvarhelyszéki Kibéd táncéletét mutatja be. A tanulmány értekezésem egyik legfontosabb forrása, hiszen korai, 1908-as keletkezése dacára rendkívüli részletességgel mutatja be a kibédi székelyek táncanyagát, továbbá a lokális táncagyomány olyan állapotát mutatja be, mely Bartók 1914-es gyűjtésének idejében a Nyárad mente falvainak népi tánczenéjére is érvényes volt. A tárgyalt tánczenei jelenségek további értelmezéséhez Martin György és Pávai István munkái voltak legnagyobb segítségemre. Kutatásom során a témához kapcsolódó román nyelvű szakirodalmat is igyekeztem minél átfogóbban megismerni és használni, különös tekintettel Tiberiu Alexandru, Constantin Brăiloiu, Andrei Bucșan munkáira. Az értekezés témáját

adó dallamanyaghoz – beleértve a felvételek archívumi támlapjait – a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének Bartók-rendjén és a Néprajzi Múzeum Online Hangtárán keresztül fértem hozzá. Értekezésem fontos forrása az 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtőút menetét megörökítő M.VI. számú gyűjtőfüzet, melyet Bartók a helyszínen vezetett. A felbecsülhetetlen értékű dokumentum átnézését a Zenetudományi Intézet Bartók Archívumának munkatársai tették lehetővé számomra.

III. A kutatás módszerei

Dolgozatomban Bartók 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtőútjának furulyás dallamait többszintű összehasonlító elemzéssel vizsgáltam. Bartók a *Rumanian Folk Music* első kötetében a gyűjtött román hangszeres anyagot zenei tulajdonságaik szerint rendszerezve adja közre. Összehasonlításom első lépéseként a Nyárád mente magyar adatközlőitől gyűjtött dallamadatokat is ennek a besorolási rendszernek megfelelően csoportosítottam. A magyar és a román anyag így körvonalazott formai-funkcionális dallamcsoportjait az összevetés következő lépésében a repertoárbeli egyezések szintjén vizsgáltam. Ezt követően tekintetem át a hangszerhasználat, a dallamritmizálás és a díszítőtechnika összefüggéseit.

IV. Eredmények

A gyűjtés dallamainak interetnikus szempontú vizsgálata a hangszeres zene tekintetében is megerősíti Bartók megfigyeléseit a Felső-Maros vidékének román zenéjében tapasztalható magyar hatás jelenlétéről. Ez a jelenség ugyanakkor nem egyirányú, s intenzitása a gyűjtőterület román falvaiban változó, azok elhelyezkedésétől s a magyarlakta vidékekkel való interakciójuktól függően. A gyűjtőterület legészakibb településein figyelhető meg a legtöbb, a székelyek zenéjére nem jellemző vonás. A délebbre fekvő falvakban azonban már a Nyárád menti közelségének egyértelmű jeleit tapasztalhatjuk. Ezt igazolja egyes magyar eredetű táncok és táncdallamok, a bővítményes sorú jajnóták és a magyar tánczenére jellemző dallamritmika megjelenése e falvak anyagában. Az interetnikus kölcsönhatás a Nyárád menti magyar adatközlők furulyaanyagán is megfigyelhető: a magyar-román kontaktzóna falvaiból megfogadott román pásztorok zenei hatása érhető tetten a Nyárádköszvényesen, Székelyhodoson és Eheden gyűjtött *A juhait kereső pásztor* dallamok esetében. Bartók 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtőútjának magyar és román furulyás anyaga tehát számos ponton kötődik egymáshoz. A kutatásomban feltárt összefüggésrendszer az egymás mellett élő népcsoportok zeneiségének szerves kapcsolatát bizonyítja. A közös használatú

jelenségek, zenei átvételek alátámasztják az erdélyi hangszeres hagyomány interetnikus vonatkozásának jelentőségét, egyszersmind rávilágítanak az összetett analitikus vizsgálat szükségességére. Bartók kutatói szemlélete a politikai-ideológiai irányelvek követése helyett a gyűjtött adatok tudományosan objektív értelmezésén alapul. Szerteágazó életműve, progresszív módszerei, korát megelőzően részletes és lényeglátó megfigyelései bizonyítják, hogy a Kárpát-medence folklórjelenségeinek minél teljesebb megismerése az ideológiai indíttatású hipotézisek felállítása helyett az interetnikus és areális kölcsönhatásokat szem előtt tartó, elemző, rendszerező és összehasonlító igényű kutatással érhető el.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenységek

Bartók 1914-es gyűjtésének furulyás dallamaival először a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékének elsőéves hallgatójaként kerültem kapcsolatba. A székelyhodosi Kornya Sándor dallamaival 2014-ben a Fölszállott a Páva tehetségkutatóban szerepeltem, ahol különdíjban részesültem. Az általam játszott székelyhodosi összeállítás a *Táncház Népzene 2014* című lemezen is hallható. 2017 tavaszán csatlakoztam Ségercz Ferenc és Szokolay Dongó Balázs gyűjtőútjához a Görgény völgyében. Ottlétünk során Bartók nyomát követve jutottunk el Kincsesfőre, Görgényhodákra, Erdőidecsre,

Alsóidecsre. Ezekben a falvakban több furulyás adatközlőtől készítettünk felvételeket. Erdőidecsen a már Bartók által is dokumentált *fluier mare* elnevezésű peremfűvós hosszúfurulya használatát tártuk fel, Görgényoroszfaluban egy, a revival számára eddig ismeretlen prímástól vettünk föl több táncdallamot. Abban az évben Felsőrépán hegedűs, Marosligeten furulyás dallamok gyűjtésében is volt szerencsém részt venni. Az 1914-es Maros-Torda megyei gyűjtés furulyaanyagának dallamait számos koncerten tolmácsoltam az elmúlt 10 évben Európa több országában, valamint az Egyesült Államokban. A témához kapcsolódva több előadást tartottam angol nyelven az elmúlt években. 2018-ban a glasgow-i Royal Conservatoire of Scotland-on a *Pedagogies, Practices and the Future of Folk Music in High Education* konferencián Bartók furulyás gyűjtéseinek értelmezési lehetőségeiről, 2019-ben Bangkokban az ICTM világkonferenciáján az Erdélyben használatos furulyás fogásrendekről, ugyancsak 2019-ben a bostoni Berklee College meghívott előadójaként a magyar népzeneben használatos furulyatípusokról és a magyarországi népzene kutatás történetéről tartottam előadást.